
ORGANE DE STAT PENTRU PROBLEMELE CULTELOR ÎN URSS ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (1918-1940)

Nicolae Fuștei

Sfârșitul secolului XX se caracterizează prin sporirea interesului față de religii, prin creșterea influenței acestora asupra politicii, economiei și relațiilor interetnice. La mijlocul anilor '70 ai secolului XX s-a dovedit că absolutizarea tendințelor de iluminare și secularizare este netemeinică și a dat faliment. Religia iarăși își spune cuvântul în politică, economie, cultură, trezind interesul cel puțin în două aspecte de bază: ca implicare politică activă în lumea secularizată și ca renaștere a spiritualității „pierdute” în urma „secularizării” lumii (Антец 2001, 3). În acest context, relațiile dintre statul sovietic și culte devine un subiect care trezește tot mai mult interesul cercetătorilor. Este știut că multe arhive până nu de mult nu erau accesibile cercetătorilor, din acest motiv și problema nu este pe deplin elucidată. Sunt cunoscute mai multe încercări de editare a actelor normative referitoare la activitatea cultelor în perioada cercetată. În Ucraina, prima încercare de sistematizare a actelor legislative care reglementau relațiile statului cu Biserica a fost culegerea de hotărâri și circulare cu note explicative ale departamentului „pentru lichidare” a Comisariatului Justiției „Biserica și statul”, editată de către Comisariatul de Justiție al RSSU (Церковь 1922, 22). Aceeași problemă s-a aflat în vizorul cercetătorilor ucraineni ca C. Golbert și Iu. Liubinski (Любинский, Гольберг 1926, 34), G. Jeleznogorski (Железногорский 1925), N. Krasikov (Красиков 1967, 25), I. Suhopliuev (Сухоплюев 1929, 47), V. Boško (Бошко 1917, 24), Ia. Burov (Буров 1918, 16) ș.a. În Federația Rusă, de sistematizarea legislației despre culte au fost preocupați mai mulți cercetători, printre care P. Diakonov (Дьяконов 1926), M. Fioletov (Фиолетов 1924) ș.a. Sunt deosebit de valoroase comentariile profesorului P. Ghiduleanov la legislația referitoare la separarea Bisericii de stat, făcute din prisma concepției bolșevice despre libertatea conștiinței (Гидулянов 1926).

După preluarea puterii în stat, bolșevicii au început realizarea programului partidului față de religie. Documentul principal al acestui program devenise decretul „Despre separarea Bisericii de stat și a școlii de Biserică”, prin care se schimbă statutul juridic al tuturor cultelor, inclusiv al Bisericii Ortodoxe, document prin care cultele au fost lipsite de statutul de persoană juridică.

De acum înainte, puterea de stat recunoștea doar grupele de credincioși, acestea puteau primi în arendă de la autoritățile locale edificii și case de rugăciune.

După adoptarea decretului „Despre separarea Bisericii de stat și a școlii de Biserică”, urma să fie organizate anumite structuri de stat pentru realizarea acestuia în viață. Pentru aceasta, la 6 (18) aprilie 1918, pe lângă Comisariatul Justiției a fost instituită o Comisie interdepartamentală (Межведомственная комиссия при Наркомюсте) (Жарков, Ливцов, Лепилин 2007, 157). În componența Comisiei au fost incluși reprezentanții Comisariatelor Poporului: Justiției, Afacerilor Interne, Finanțelor și Învățământului, la fel și reprezentanții bisericilor Ortodoxă, Romano-catolică, Greco-catolică, Lipoveană ș.a. (Приказчикова 2009, 42). În fruntea acestei Comisii a fost numit Vladimir Bonci-Bruevici. La acel moment, se vehicula ideea despre necesitatea formării chiar a unui comisariat special pentru problemele religiilor. Însă nu a fost să fie.

Pe data de 8 mai 1918 această comisie a fost desființată de către Consiliul Comisarilor Poporului, care a poruncit Comisariatului Justiției să se ocupe de „problemele religioase”. La rândul său, în cadrul Comisariatului Justiției s-a hotărât că această funcție să fie pusă pe seama departamentului VIII în frunte cu P.A. Krasikov, jurist de profesie. Sub conducerea lui, în conformitate cu instrucțiunile acestuia se realiza confiscarea obiectelor de preț bisericesti, la fel și distrugerea

bisericilor, persecutarea clericilor, profanarea moaștelor ș.a.¹

Sediul instituției se afla la Kremlin. Noul departament, format de curând, mai este cunoscută și cu numele de „lichidator” (ликвидационный). Denumirea reiese din sarcina principală care a fost pusă pe seama lui – de lichidare a vechilor relații dintre stat și Biserică, așa cum funcționau acestea din perioada presovietică. Chiar în prima adresare către deputații muncitorilor, țărănilor și soldaților erau formulate sarcinile departamentului: „să unească eforturile organelor sovietice locale din RSFSR în direcția instaurării noilor relații dintre stat și culte...” (Фабинский 2008, 6).

În noua instituție au fost angajați specialiști din fostele structuri similare din trecut, la fel și unii clerici care s-au lepădat de preoție, printre care Mihail Galkin, membrul Sinodului Ivan Șpiberg, dar și persoane de alte confesiuni: Mihail Reisner, Solomon Moghilevski, Alexandr Evtihev ș.a.

Din primele zile ale existenței sale, departamentul VIII a fost nevoit să înfrunte o serie de greutăți în activitatea sa. Dărilor de seamă din teritoriu ne arată că nu în toate regiunile au fost înființate structuri similare pentru traducerea în viață a decretului. Nu toți au înțeles rostul acestor instituții confundându-le cu vechile Consistorii. La aceasta se mai adăugă și greutățile create de războiul civil și de foamete.

Activitatea departamentului VIII trecea nemulțumirea multor, în primul rând a reprezentanților cultelor. Colaboratorii departamentului erau agresivi în discuțiile cu reprezentanții clerului. De curând a devenit cunoscută corespondența dintre departament și Biserica Ortodoxă Rusă, ținută de către Nikolai Kuznețov, juristul Patriarhiei. Acesta susținea că instituția dată „încearcă să îndreptățească amestecul autorităților locale în problemele religioase și nu pătrunde în esența problemelor”. În răspunsurile oficiale, colaboratorii departamentului foloseau expresii „urâte și denigratoare, pe care mai bine să nu le repetăm aici pentru a nu întrista credincioșii și să nu trezim atitudini negative față de puterea sovietică...” (Фабинский 2008, 6).

Este interesant să amintim că chiar și unele instituții sovietice nu „ardeau” de dorința să asculte de indicațiile departamentului. În această ordine de idei, este semnificativ cazul cu tipărirea calendarului bisericesc pentru anul 1920. Patriarhia a editat un calendar pe hârtie de calitate bună într-un tiraj mare. Colaboratorii departamentului au adresat o interpelare la „Țentrepeceati”, cine le-a permis tipărirea calendarului. Au primit un răspuns care, desigur, nu i-a satisfăcut: „Atâta timp cât nici un decret al SNK (Consiliul Comisarilor Poporului) nu a interzis religia, cultul și predica, nu ne considerăm în drept să interzicem astfel de publicații cum ar fi calendarul bisericesc...” (Фабинский 2008, 6).

Nemulțumirea față de activitatea departamentului VIII a dus la reorganizarea acestuia. În 1922 asupra departamentului plana chiar pericolul de a fi desființat. Însă adresarea personală a lui Krasikov către Lenin a salvat instituția, schimbându-i-se doar numele, devenind departamentul V.

Deși departamentul continua să joace un rol important în relațiile dintre stat și culte, funcțiile lui deseori erau preluate de alte instituții. Cu timpul se evidențiază prioritatea organelor de forță CK (ЧК) și NKVD (НКВД) în rezolvarea problemelor ce țin de culte. Însă departamentul „lichidator” nu se lăsa bătut. Încă în anul 1919 în paginile ziarului „Pravda” a demarat o polemică între conducătorul departamentului și adjunctul președintelui VCK Martin Lațis, susținut de șeful său Felix Dzerjinski, care afirma că „politica bisericească trebuie realizată de VCK, nu de altcineva”. La 30 noiembrie 1920 Krasikov îi scrie lui Lenin: „Linia mea... este diferită de linia VCK...” (Фабинский 2008, 6).

După ce a fost desființat departamentul V al Comisariatului pentru Justiție, la 25 august 1924 p Prezidiul VȚIK entru examinarea cererilor, adresărilor, plângerilor „pe motive religioase” a organizat pe lângă Președintele VȚIK un Secretariat pentru afacerile cultelor în frunte cu P.G. Smidovici.

Pe lângă examinarea plângerilor credincioșilor despre închiderea caselor de rugăciune, revizuirea acordurilor de dare în folosință a edificiilor de cult, Secretariatul mai consulta autoritățile locale în cele mai grele probleme ale legislației despre culte, analiza situația religioasă în țara întregă și pe regiuni informând Prezidiul VȚIK, formula propuneri pentru îmbunătățirea legislației despre culte.

¹ Multiple mărturii pot fi luate din revista „Революция и церковь”, din ziarul „Безбожник” și alte publicații.

P.G. Smidovici încerca să concentreze în mâinile sale toate sforile „politicii bisericești pe linia sovietică”. În adresarea către diferite departamente ale VŢIK el menționa: „Departamentul cultelor, pe care îl conduc, examinează toate dosarele ce țin de culte și ia hotărâri de sine stătător ori prezintă referate la VŢIK” (Шкурин 2005).

La începutul verii din 1925, primul Congres al șefilor departamentelor administrative guberniale și regionale din toată Rusia inițiază hotărârea „Cu privire la traducerea în viață a separării Bisericii de stat în ceea ce ține de dispozițiile administrative” („По проведению отделения церкви от государства в части, касающейся административных распоряжений”). În care, printre altele, se stipula și ideea despre „înaintarea către instanțele legislative superioare a cererilor pentru înființarea unei instituții centrale pentru problemele separării Bisericii de stat”². Astfel se dorea înființarea unui organ de nivel unional. În scurt timp se include în joc așa-numita „comisie religioasă” („религиозная комиссия”) de pe lângă CC al PC(b), iar mai târziu ŢIK și SNK al URSS.

Funcțiile unei astfel de instituții au fost preluate de Comisia pentru separarea Bisericii de stat, prescurtat Comisia antireligioasă (Антирелигиозная комиссия), fondată pe data de 13 octombrie 1922 prin Hotărârea Biroului Organizatoric al CC al PC (b)R și întărită de către Biroul politic la 19 octombrie al aceluiași an (Архивы 1997, 319-320), cărui îi și era supusă. Fondarea acestei Comisii avea ca scop lupta cu organizațiile religioase și, în primul rând, cu cea mai influentă – Biserica Ortodoxă Rusă. Comisia Antireligioasă (CA) a fost organizată ca și un organ secret, din acest motiv nu figurează în calitate de instanță, pentru elaborarea politicii antireligioase a statului. Izvorul principal pentru istoria acestei instituții sunt procesele-verbale ale Comisiei antireligioase, care o perioadă îndelungată erau secretizate. Accesul la aceste protocoale a fost deschis la sfârșitul anilor '80 - începutul anilor '90 ai secolului trecut³.

² Documentul este puțin cunoscut. Pentru prima oară a fost publicat în 1989 de către V.I. Garaĵda, directorul Institutului Ateismului Științific de pe lângă CC al PCUS.

³ Ca urmare a acestei desecretizări au apărut mai multe lucrări consacrate Comisiei Antireligioase: Савельев 1991, 143-155; Савельев 1993, 164-216; Алексеев 1991; Алексеев 1992; Васильева 1993; Васильева, Горинов 1993; Одинцов 1994; Шкаровский 1995; Кривова 1997; Крапивин 1999; Петров 2004; Кашеваров 2005; ș.a.

Comisia Antireligioasă se pare că a avut un prototip și anume comisia antibisericească de pe lângă Departamentul de Agitație (Агитпропотдела) al CC (АГО ЦК) la începutul anilor '20 ai secolului XX, care este pomenită în documentele din iulie 1921 (Савельев 1991, 35). Comisia a fost instituită pentru coordonarea activităților antireligioase în țară și includea un mare număr de cinovnici din colegiul Departamentului de Agitație al CC, comitetului de partid din Moscova, departamentul VIII (de lichidare) al Comisariatului de Justiție, CC al comsomolului, Comisariatului educației ș.a. Secretar al acestui organ în perioada martie-august 1921 este Em. Iaroslavski. Atenția principală Comisia o acorda propagandei, însăși Comisia, fiind influențată de președinte încerca să joace rolul de centru metodologic pentru propagandă antireligioasă, aprobând planurile de editare a broșurilor, foilor volante, placardelor, referatelor instructive antireligioase ș.a.

Articolul lui Lenin „Despre importanța ateismului militant” („О значении воинствующего материализма”) a pus capăt practicii diletante pe tărâmul antireligios. Lenin considera că propaganda antireligioasă trebuie să atingă nivelul „ateismului militant”: „Аvem oficii, sau cel puțin instituții de stat care se ocupă cu acest lucru. Însă acest lucru se face foarte lent, foarte nesatisfăcător” (Ленин 1970, 25).

Comisia Antireligioasă întrunea un număr mare de reprezentanți ai tuturor organelor superioare ale puterii de stat și juca un rol cheie la soluționarea majorității absolute a problemelor din domeniul relațiilor statului cu organizațiile religioase. Pentru conducerea de partid această direcție era deosebit de importantă. În acest context sunt semnificative cuvintele lui I.V. Stalin, spuse într-o discuție cu o delegație a muncitorilor americani, din 9 septembrie 1927: „Partidul nu poate fi ne-utru în privința prejudecăților religioase, va face propagandă împotriva acestor prejudecăți, deoarece aceasta este unul din principalele mijloace de luptă cu influența clerului reacționar, care susține clasele exploatare și predică supunerea față de aceste clase. Oare am reprimat noi clerul reacționar? Da, l-am reprimat. Rău este că încă nu a fost lichidat de tot” (Сталин 1949, 50).

Poziția Comisiei Antireligioase față de Biserica Ortodoxă Rusă se schimba în funcție de cursul politic și de forțele din Biroul Politic al partidului. În prima etapă (1922 - prima jumătate a 1923),

statul încerca să dea Bisericii „lovitura decisivă”, după expresia lui V.I. Lenin, „să învățăm acest public (clerul - N.F.) astfel, ca pentru câteva zeci de ani pe viitor, nici să nu gândească la vreo împotrăvire” (Архивы 1997, 13). Acest atac „cavaleresc” era dirijat de către L.D. Troțki. În condițiile unei lupte crâncene Secretarul general al CC al PC(b)R Stalin a hotărât să-l îndepărteze pe Troțki de la conducerea lucrărilor antireligioase. După aceasta vine așa-numitul „NEP religios”. Schimbarea raportului de forțe, când foștii aliați vremelnici deveneau dușmani, pe fondalul „lichidării elementelor slabe ale liberalismului”, lupta cu devierile de dreapta la formularea tezelor despre înăsprirea luptei de clasă pe măsura înaintării spre socialism a condus la înăsprirea relațiilor cu Biserica. „Nep-ul religios” a luat sfârșit la hotarul între anii 1925-1926 și s-a soldat cu o politică administrativ-represivă. Spre sfârșitul anilor 1920 și începutul anului 1930 țara se mai afla în război civil, pentru putere era important să înfrângă organizațiile religioase, în primul rând Biserica Ortodoxă Rusă, să-i slăbească importanța internațională. Era evident că așa-numitele cincinale ateiste (безбожные пятилетки) nu aveau sorti de izbândă, de aceea era necesar să se traducă în viață presiuni masive de către OGPU sub conducerea nemijlocită a Secretariatului CC. Toate acestea au fost pregătite de către Comisia antireligioasă.

În componența CA intrau reprezentanții Aghitprop-ului, Comisariatului de justiție, al afacerilor externe, pentru învățământ ș.a. Comitetul Executiv Central (ВЦИК); într-o măsură mai mare era reprezentat GPU (din noiembrie 1923 – OGPU). O corespondență activă cu Comisia antireligioasă poartă comisarul afacerilor externe G.V. Cicerin, care deseori participa la ședințele acesteia. Comisia se interesa și de relațiile internaționale și interortodoxe ale Bisericii Ortodoxe Ruse.

Din componența Comisiei, în diferite perioade, au făcut parte astfel de personalități de vază sovietice: Em. Iaroslavski, A.V. Lunacearski, V.P. Menjinski, P.G. Smidovici, V.D. Bonci-Bruevici, P.A. Krasikov, G.V. Cicerin, N.V. Krzlenko, M.M. Litvinov, Ia.S. Agranov, A.A. Soliț, I.I. Skvorțov-Stepanov, N.K. Narimanov și alți conducători de partid și de stat.

Strategia și tactica Comisiei era determinată de V.I. Lenin, N.I. Buharin, L.D. Troțki, L.V. Kamelev, G.E. Zinoviev, I.V. Stalin, F.E. Dzerjinski, L.M. Kaganovici, A.I. Rikov (Савельев 1991, 34).

Unele misiuni erau propuse consultantților, care uneori erau admiși la ședințele Comisiei în calitate de invitați și experți. Printre aceștia (în jur de 80 de persoane) pot fi întâlnite nume destul de cunoscute: Deribas, Flerovski, Brihnichev, Brojdo, Karahan, Peters, Bergavinov, Krupskaia, Lebedev-Poleanski, Hataevici, Dimanștein (Савельев 1991, 34).

Comisia antireligioasă se întrunea în ședințe de două ori pe săptămână în cabinetul lui M.I. Kalinin (Савельев 1991, 35).

Sarcinile Comisiei antireligioase au fost determinate încă de plenara lărgită a partidului din 1921, hotărârile căreia nu au fost publicate nici în colecțiile oficiale de documente de partid. La lucrările Comisiei a participat nemijlocit V.I. Lenin. Acesta a redactat referatul lui Em. Iaroslavski, citit în cadrul plenarei, dar a participat și la redactarea textului hotărârii. În această hotărâre se stipula: „Sarcina acestei activități este ca în locul viziunii religioase asupra lumii să punem sistemul științific comunist dezvoltat, care vizează toate întrebările, la care masele de țărani căutau răspunsurile în religie” (Ярославский 1933, 161).

Pe data de 19 martie 1921, Lenin se adresează cu o scrisoare foarte dură către V. M. Molotov și membrii Biroului Politic al PC(b) din Rusia, în care cere ca să fie învățat minte clerul în așa mod ca „pentru zeci de ani în viitor nici măcar să nu se gândească la vreo rezistență” (Известия 1993, 193). Este evident că activitatea diletantă a Comisiei antireligioase de pe lângă CC nu satisfăcea acestor cerințe. Astfel că în locul acesteia a fost creată alta, dar cu același nume. Pe 15 mai 1922, Troțki scrie o scrisoare „strict secretă” către toți membrii Biroului Politic al CC, în care aduce învinuiri ziarelor „Pravda” și „Izvestia” că nu înțeleg ce se petrece în Biserică și în jurul ei.

Pe data de 13 octombrie 1922, în ședința Biroului de organizare al CC al PC(b)R este prezentat referatul președintelui Agitprop-ului CC A.S. Buhnov despre organizarea Comisiei antireligioase (Известия 1993, 194). Peste câteva zile, mai precis la 19 octombrie cu participarea lui V.I. Lenin la ședința Biroului Politic al CC al PC(b)R este aprobată decizia pentru instituirea Comisiei și se aprobă în prealabil componența acestei Comisii (Ленин 1970, 692). Este curios faptul că deși hotărârea despre instituirea Comisiei a fost luată la 19 octombrie, unii cercetători consideră că ea își

începe activitatea în septembrie 1922, deoarece procesul-verbal nr. 1 al acesteia este datat cu 27 septembrie 1922 (Савельев 1991, 36).

Practic, Comisia antireligioasă, reglementa spațiul religios, numărul de biserici, moschei, case de rugăciune, determina măsura de intimidare și corupere a ierarhiei bisericesti.

În prima ședință Comisia a discutat următoarele probleme:

1. Despre grupările VȚU (Conducerea Supremă a Bisericii – e vorba de schisma „reînnoitorilor”):
a) să fie introdus în VȚU episcopul Evdochim de Bojnegorodsk; b) să fie amplificat curentul stângist; c) grupările „Biserica vie” (Живая церковь) și „Biserica renașterii” (Церковь возрождения) să nu fie comasate ci să fie atrase către curentul stângist.
- 2) Despre tipărirea cererii lui Antonin în ziarul „Pravda”, nr. 217. Să i se propună tov. Krasikov să preîntâmpine redacția ziarului „Pravda” să nu mai publice articole cu tematica mișcărilor religioase fără acordul din partea Comisiei.
- 3) Despre răspândirea sectanților. Să fie trecută prin Comisie deportarea baptiștilor. Iscălitura: E. Tucikov” (Савельев 1991, 37).

Ultimul proces-verbal al Comisiei este cel cu nr. 118 din 4 noiembrie 1929 la care au participat: Iaroslavski, Krasikov, Stukov, Kuznețov, Ikrianistova și Dronin. În cadrul ședinței au fost examinarea demersurilor clericalilor cu privire la editarea calendarelor religioase pentru anul 1930 (Tucikov). S-a hotărât de a refuza aprobarea editării calendarelor, despre ce să fie anunțat Glavnauka pentru a da indicațiile necesare...

Toate cele 118 protocoale ale Comisiei începeau cu mențiunea „strict secret”.

În puținele cazuri când în articolele autorilor sovietici și celor străini, care menționează despre existența unei astfel de Comisii, aceasta este numită antibisericască sau antireligioasă. De fapt, denumirea oficială a acesteia în perioada 1922-1928 era – Comisia pentru realizarea separării Bisericii de stat de pe lângă CC la PC(b)R (Комиссия по проведению отделения церкви от государства при ЦК РКП(б), iar din 13 iunie 1928 până la 17 noiembrie 1929 – Comisia anti-religioasă pe lângă Biroul Politic al CC al PC(b) (Антирелигиозная комиссия при Политбюро ЦК ВКП(б) (Савельев 1991, 38).

În mai puțin de 8 ani au fost examinate 842 de subiecte legate de politica partidului și statului față de organizațiile religioase, discutate diferite proiecte ale directivelor cu tematică religioasă și propagarea ateismului, erau pregătite materiale pentru congresele partidului și plenarele CC, se trimiteau dispoziții pe adresa diferitor instanțe și organizații, se elaborau planuri pentru propaganda ateismului militant.

Pe data de opt august 1929 are loc ședința lărgită a Biroului Politic al CC al partidului, la care au fost invitați și membrii Comisiei: Tuvikov, Kri-nițki, Kosarev, Smidovici, Putințev împreună cu președintele Iaroslavski. Referatul despre lichidarea tuturor religiilor în URSS a fost citit de Iaroslavski. La ședință s-a luat hotărârea ca în decurs de o săptămână să se elaboreze o rezoluție finală, cu aprecierea situației religioase în țară. În hotărâre se stipula că religia „cu dogmele, morala, sărbătorile, ritualurile sale, este o forță ideologică contrarevoluționară, care este folosită de elementele antisovietice pentru a împiedica colectivizarea, întrecerea socialistă... conduce la subminarea puterii de apărare a țării...” (Савельев 1991, 44). În scurt timp după plenară a fost trimisă o directivă specială a Comisiei în care organizațiile religioase erau declarate forțe contrarevoluționare care activează în legalitate, și influențează masele populare (Бордюгов, Козлов 1988, 12). Prin această directivă practic s-a dat ordin pentru persecutarea credincioșilor și clerului rămas în viață.

Luând în considerație că raioanele Republicii Moldova din stânga Nistrului, erau pe atunci parte componentă a Ucrainei, ar fi binevenit să vedem care era situația în Ucraina.

Pe data de 19 mai 1920 la consfătuirea președinților și conducătorilor comitetelor executive regionale și județene din Ucraina, președintele Departamentului Central pentru Înregistrarea Actelor Stării Civile (ZAGS) de pe lângă Comisariatul Justiției I.V. Suhopliuev a venit cu ideea de a organiza o structură care ar conduce realizarea separării Bisericii de stat⁴. La momentul inițial acest lucru s-a pus pe seama subdiviziunilor generale ale comitetelor executive (общим подотделам отделов управления исполкомов) (Силантьев 1998, 16). Din iunie 1920 Sovnarkomul din RSSU a delegat

⁴ În Ucraina, decretul despre separarea Bisericii de stat și a școlii de Biserică a fost adoptat cu un an mai târziu decât în Rusia, la 19 ianuarie 1919 (Декрет 2003, 49-50).

această funcție Comisariatului Justiției. Instrucțiunea Comisariatului Justiției din 10 noiembrie 1920 concretiza funcțiile organului de justiție în sfera dată. În regiuni și raioane cu această problemă urmau să se ocupe sectoarele de justiție împreună cu conducerea departamentelor organelor executive. Departamentele de justiție din regiuni aveau dreptul să organizeze pe loc comisii pentru realizarea decretului despre separarea Bisericii de stat. În sfera de activitatea acestor comisii mai intra și explicarea cetățenilor a necesității reformei religioase, realizarea în viață a măsurilor pentru naționalizarea averilor bisericesti, extragerea registrelor metricale și confiscarea mijloacelor bănești de la parohii, preîntâmpinarea cazurilor de nesupunere din partea credincioșilor. În fruntea departamentului pentru separarea Bisericii de stat de pe lângă Comisariatul Justiției din RSSU a fost numit I. Suhopliuev. De supravegherea activității organizațiilor religioase în Ucraina se ocupau organele administrației de stat: de la sovietele sătești până la VUTVK (Всеукраинский центральный исполнительный комитет). Dacă în RSFSR credincioșii depuneau cereri și plângeri la Secretariatul pentru afacerile cultelor de pe lângă VŢIK, în Ucraina credincioșii se adresau cu problemele ce țin de domeniul religiilor la Preziđiul VUCIK prin intermediul Comisariatului Afacerilor Interne.

Dacă în RSFSR Biserica a fost lipsită de statutul de persoană juridică prin decretul din 22 ianuarie 1918, apoi în Ucraina organizațiile religioase de iure un anumit timp au mai păstrat acest statut, practic până la 1 august 1920, când CC al PC(b)U adoptă hotărârea „Despre armonizarea practicii legislative din RSSU și RSFSR în privința separării Bisericii de stat” (“О согласовании законодательной практики УССР и РСФСР по вопросам отделения Церкви от государства”) (Виноградская, Рогожин 1980, 111-117).

Organizațiile religioase în RSSU erau considerate drept asociații particulare și puteau fi formate de un număr nu mai mic de 20 de persoane, iar din iulie 1923 nu mai puțin de 50 de persoane, deși pentru celelalte asociații se prevedea un număr doar de 10 persoane ca membri fondatori (Гидулянов 1926, 127-128).

În conformitate cu hotărârea VUŢIK din 1 noiembrie 1922 nici o organizație religioasă nu putea funcționa fără ca să fie înregistrată la organele de stat. Începând cu anul 1923 credincioși erau obligați să accepte statutele elaborate de autorități.

Pentru o mai bună implementare a decretului despre separarea Bisericii de Stat, prin hotărârea VUŢIK din 6 martie 1922 departamentele de lichidare de la Comisariatul Justiției au fost trecute la Comisariatul Afacerilor Interne – NKVD. Potrivit paragrafului 1 al Statutului Ministerului Afacerilor Interne al RSSU, aprobat de către VUŢIK și Guvernul Ucraine, la 20 martie 1924, acest comisariat se ocupa de realizarea în viață a legislației despre separarea Bisericii de stat, înregistra și aproba statutele organizațiilor și asociațiilor necomerciale, și înregistra actele de stare civilă (Силантьев 1998, 104).

Slujitorii cultelor erau lipsiți de o serie de drepturi.

În conformitate cu nota explicativă a NKVD din Ucraina, din 15 februarie 1924, erau considerate „slujitori ai cultelor” persoanele care participă nemijlocit la îndeplinirea anumitor funcții religioase sau administrează ritualuri religioase pe motiv profesional (episcopii, preoții, diaconii) (Красиков 1967, 10).

În conformitate cu Constituția RSSU din 1919, articolul 21, monahii și clericii bisericilor și cultelor erau lipsiți de dreptul de vot pasiv și activ (Конституция 1920, 11).

La 10 septembrie 1924, prin hotărârea VUŢIK și a Consiliului Comisarilor Poporului din RSSU, este modificat articolul 21 din Constituție, care stipula de acum că „monahii și monahiile, slujitorii tuturor cultelor, membrii consiliilor de conducere a organizațiilor religioase și soțiile acestora nu pot alege nici să fie aleși”. Dar prin hotărârea VUŢIK din 14 ianuarie 1925 membrilor clerului li s-a redat drepturile electorale (Силантьев 1998, 119).

Exista și o procedură specială prin care clericii și monahii puteau să se „întoarcă la o viață obștească sănătoasă”. Pentru început preotul urma să anunțe în ziarul local că se leapădă de slujirea Bisericii, apoi urma o cerere către comitetul executiv despre lepădare de preoție și solicitarea drepturilor de alegător. Organele administrative locale transmiteau cererea pentru o hotărâre definitivă comisiei electorale superioare”⁵.

⁵ Щербань Н., Правовой аспект регуляции церковно-государственных отношений в Украине в 1921-1929 годах, <http://www.sahoiij.ru/content/view/927/35/index.html> accesat pe 7.06.2013.

În Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească înregistrarea și reglementarea problemelor cultelor erau puse pe seama Departamentului administrativ (Adminotdel) al NKVD, dar și a Comitetelor executive raionale. Astfel, după cum atestă documentele de arhivă, statutele comunităților religioase erau înregistrate fie la Departamentul administrativ al NKVD⁶, fie la departamentele administrative ale Comitetelor executive raionale⁷.

O comisie similară cu cea Antireligioasă din RSFSR a fost creată și în Ucraina, parte componentă a căreia erau raioanele din viitoarea RASSM.

Pe data de 4 aprilie 1922, la Harkov pe lângă CC al PC(b) din Ucraina a fost creată Comisia Antireligioasă, care, prin analogie cu cea din RSFSR urma să devină coordonatorul principal al luptei antireligioase în Ucraina (VAK – Всеукраинская Антирелигиозная Комиссия)⁸.

Ulterior au fost formate secții de propagandă antireligioasă (comisii antireligioase) pe lângă comitetele executive regionale. Comisiile antireligioase locale aveau ca sarcină controlul asupra activității organelor de conducere ale organizațiilor care traduceau în viață politica religioasă a statului, supravegheau implementarea liniei politice referitor la organizațiile religioase, informau despre situația religioasă în teritorii, studiau influența politică a acestora asupra populației, în special asupra tineretului.

Comisia a fost organizată ca un organ secret, astfel că activitatea acesteia mult timp era păzită de ochii lumii. Activitatea Comisiei se desfășura pe două direcții: în primul rând – lupta cu biserica și clerul propriu-zis și, în al doilea rând, lupta împotriva oricăror manifestări ale conștiinței religioase. În scurt timp comisii antireligioase sunt organizate pe lângă comitetele regionale, iar sub-

diviziuni ale acestora apar și pe lângă comitetele raionale al PC(b)U. Ca rezultat, în teritorii începe campania pentru confiscarea obiectelor de preț bisericești, închiderea bisericilor ș.a. În consecință anume activitatea VAK a fost cea care a dus la apariția schismelor în biserică. În Ucraina: Biserica Sinodală Ucraineană (înnoitorii), Biserica Sinodal-Episcopală Ucraineană și alte. VAK fiind un organ secret, accesul la documentele și procesele-verbale comisiei era limitat. Era interzisă luarea de notițe din procese-verbale sau copierea documentelor pentru a fi transmise altor persoane, nu se permitea nici măcar să se facă trimitere la documentele Comisiei (Силантьев 1998, 105).

După formarea Comisiei Antireligioase din Ucraina este adoptată hotărârea nr. 75 §17 din 19 iunie 1925 al CC al PC(b) din Ucraina, prin care comitetele regionale de partid sunt obligate să formeze Comisii Antireligioase.

Din componența acestor comisii făceau parte: Secretarul regionalei de partid, șeful departamentului de agitație și propagandă, șeful OGPU din regiune. Cu drept consultativ din Comisie intrau șeful departamentului administrativ și șeful departamentului cultelor⁹.

În competența Comisiei intrau următoarele probleme:

1. Coordonarea activității organizațiilor care promovează politica bisericească. Monitorizarea promovării corecte în viață a politicii față de diferite grupări bisericești;
2. Informarea despre situația religioasă din regiune. Studierea și înregistrarea mișcărilor religioase (ducerea contului comunităților religioase, influența acestora asupra credincioșilor, metodele de lucru, fizionomia politică a comunităților);
3. Monitorizarea traducerii în viață a directivelor Comisiei Antireligioase din toată Ucraina.¹⁰

În conformitate cu directivele Comisiei Antireligioase din toată Ucraina (BAK) Comisia regională din RASSM în lunile august – octombrie ale aceleiași an urma să realizeze următoarele măsuri:

1. Efectuarea unui sondaj selectiv referitor la situația religioasă în cinci localități din RASSM;
2. Studierea influenței politice a organizațiilor religioase asupra populației;

⁹ AOSPRM, F. 49, inv. 1, d. 70, f. 56.

¹⁰ AOSPRM, F. 49, inv. 1, d. 70, f. 56.

⁶ Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, în continuare AOSPRM, F. 49, inv. 1, d. 822, ff. 13-19. „Устав зарегистрирован в Центральной Междуведомственной Комиссии по регистрации уставов частных обществ и Союзов при НКВД АМССР”, AOSPRM, F. 49, inv. 1, d. 822, ff. 13-19.

⁷ AOSPRM, F. 49, inv. 1, d. 822, ff. 25-44. «Устав зарегистрирован 1 ноября 1925 года, № 35 в Админотделе при Анаьевском РИКЕ (общины Вознесенской села Липецкое, Ананьевского района)».

⁸ В Харькове создали Всеукраинскую антирелигиозную комиссию (1922), 4 апреля 91 год назад, http://www.calendarium.com.ua/v_harkove_sozdali_vseukrainskuyu_antireligioznuyu_komissiyu_1922, accesat 31.05.2013.

3. Contabilizarea numărului sectanților;
4. Revizuirea componenței conducătorilor departamentelor cultelor;
5. Studiarea mișcării religioase în rândurile tineretului¹¹.

Comisia Antireligioasă din RASSM funcționa în conformitate cu directivele primite de la Comisia Antireligioasă Centrală din Ucraina.

De fapt, în RASSM, încă la 23 ianuarie 1925, la biroul regionalei de partid s-a discutat problema organizării unei Comisii Antireligioase și a Cercului Antireligios Central, care urmau să se ocupe de propaganda antireligioasă¹². Comisia din RASSM se întrunea de două ori pe lună, joia la ora 10 dimineața. Protocolul nr. 1 al ședinței acesteia datează cu 11 februarie 1925¹³.

După cum arată documentele de arhivă, Comisia era preocupată în special de controlul asupra sectanților. Spre exemplu, la 2 iunie 1925, de la Kiev este trimisă o directivă în care se solicită controlul asupra înregistrării obligatorii atât a sectelor mistice cât și a celor raționaliste; concomitent se propune unirea comunităților mici în unele mai mari, dar numai în cazul când conducerea sectei a căzut sub influența organelor corespunzătoare. La înființarea uniunilor sectare trebuie să fie primită aprobarea din partea Comisiei Antireligioase din toată Ucraina¹⁴. Controlul asupra înregistrării obligatorii a comunităților religioase și formarea uniunilor comunităților de sectanți să fie folosit la maximum pentru infiltrarea aparatului de informatori și monitorizarea numărului precis a mișcării sectante în regiune.¹⁵

În 1924 este emisă dispoziția nr. 32/c NKVD din RSSU prin care se prevede luarea la evidență a tuturor slujitorilor cultelor. Scopul principal al acestui document era controlul și reglementarea activității anumitor curente religioase. În RASSM nu au fost traduse în viață prevederile acestei circulare în 1924, de aceea aici nu a fost luată la evidență slujitorii cultelor, și nici nu a fost luată sub control migrarea din loc în loc a conducătorilor mișcărilor religioase.¹⁶

De aceea la 1 aprilie 1925, adjunctul împuternicitului GPU din RSSU pe lângă revcomul RASSM Kornev se adresează cu o scrisoare nr. 878/c către președintele Comitetului Revoluționar regional cu un raport în care propune să fie adoptată o hotărâre obligatorie pentru înregistrarea slujitorilor cultelor, călugărilor și tuturor celor care trec din loc în loc, stipulând că traducerea în viață a circularei NKVD din RSSU nr. 32/c și a hotărârii Comitetului executiv regional Odesa nr. 177 ar permite realizarea în viață a controlului și reglementării conducerii mișcărilor religioase¹⁷.

Deseori Comisiile Antireligioase locale comiteau abuzuri față de comunitățile religioase. Lucrul acesta a fost sesizat și de Comisia Antireligioasă Centrală, care la 31 iulie 1925 emite o scrisoare circulară cu nr. 14 prin care aduce la cunoștința Comisiilor regionale că acestea sunt obligate să trimită hotărârile lor cu motivări Comisiei Antireligioase Centrale din Ucraina prin linia administrativă a aparatului NKVD și să nu întreprindă nici o mișcare înainte de a primi răspunsul tot prin intermediul aparatului administrativ al NKVD. În aceeași circulară sunt stipulate ce fel de informații trebuie trimise în caz că o comunitate religioasă urma să fie lichidată sau să i se refuze dreptul de a folosi casa de rugăciune:

1. Numărul de case de rugăciune din localitatea dată, câte comunități pretind să folosească aceeași casă de rugăciune;
2. Informație exactă asupra orientării fiecărei comunități religioase și numărul membrilor acesteia;
3. Motivele pentru care a fost reziliat contractul de folosință a casei de rugăciune.

La sfârșitul circularei se recomandă Comisiei Antireligioase din RASSM să se conducă de aceste indicații pentru a evita nemulțumirile din partea credincioșilor¹⁸.

Pe data de 7 ianuarie 1928, biroul pentru minorități naționale de pe lângă Comitetul regional de partid din RASSM hotărăște ca să fie înregistrați toți slujitorii cultelor, predicatorii ș.a. veniți în RASSM din alte localități și nu doar cei autohtoni. După cum aflăm din scrisoarea cu nr. 513-s din 14 februarie 1928 a Comisarului Afacerilor Interne Zelemțerescu, adresată biroului pentru minori-

¹¹ AOSPRM, F. 49, inv. 1, d. 70, f. 56.

¹² AOSPRM, F. 49, inv. 1, d. 337, f. 5.

¹³ AOSPRM, F. 49, inv. 1, d. 341, ff. 1-2

¹⁴ AOSPRM, F. 49, inv. 1, d. 337, f. 12.

¹⁵ AOSPRM, F. 49, inv. 1, d. 337, f. 12.

¹⁶ AOSPRM, F. 49, inv. 1, d. 337, f. 8

¹⁷ AOSPRM, F. 49, inv. 1, d. 337, f. 8.

¹⁸ AOSPRM, F. 49, inv. 1, d. 337, f. 15

tăți naționale a regionalei de partid, această indicație a fost întocmai îndeplinită de către NKVD¹⁹.

VAK în Ucraina și-a încetat activitatea în anul 1929, odată cu Comisia Antireligioasă din RSFSR.

După aceasta dată, pentru controlul asupra respectării legislației cultelor puterea sovietică organizează diferite instituții speciale. Printre acestea este Comisia pentru afacerile cultelor religioase pe lângă Prezidiul ȚIK al URSS (1929-1938), primul organ central al puterii sovietice menit să reglementeze relațiile dintre stat și cultele religioase (Носова 2009, 113). Aceasta a activat în anii 1930 – perioada de cea mai crudă și agresivă politică antireligioasă, în timpul „socialismului de cazarmă” cu un minimum de drepturi personale pentru cetățenii URSS (Советов 2007, 382, 384). De aceleași probleme erau preocupate și structurile de forță GPU și NKVD.

Comisia pentru afacerile cultelor religioase pe lângă Prezidiul VȚIK al URSS (Комиссия по вопросам религиозных культов при Президиуме ЦИК СССР) a fost condusă la început de P.G. Smidovici, iar după moartea acestuia, din mai 1935, de către P.A. Krasikov (Сосковец 2008, 162-163).

Comisia a fost instituită prin hotărârea Prezidiului VȚIK din 8 aprilie 1929 pentru „examinarea diferitor probleme legate de activitatea organizațiilor religioase, elaborarea circularelor pentru comitetele executive locale despre necesitatea respectării cu strictețe a hotărârii aprobate de Prezidiul VȚIK din 8 aprilie 1929 „Despre organizațiile religioase” și pentru luarea de măsuri necesare în vederea respectării legilor și regulilor la impozitarea slujitorilor cultelor religioase” (Постановление 1996, 250-261).

Unii cercetători împart Comisia în două instituții, Comisia pentru afacerile cultelor pe lângă Prezidiul VȚIK al RSFSR (1929-1934) și alta care purta același nume, doar că funcționa pe lângă Prezidiul ȚIK al URSS (1934-1938) (Одинцов 1991, 37-63; Медведев 1997, 83-121).

De fapt, este vorba de aceeași instituție, cărei în 1934 i se atribuie prerogative noi care au transformat-o dintr-o instituție republicană în una unională, după cum deseori repeta P. A. Krasikov în referate și dări de seamă (Кочетова 2011, 155-169).

După lichidarea Comisiei Antireligioase în noiembrie 1929, Comisia pentru afacerile cultelor a luat asupra sa și funcția de propagandă antireligioasă, despre ce era datoare să prezinte dări de seamă în adresa CC al partidului.

În 1930 a fost lichidat Comisariatul Afacerilor Interne (NKVD) al RSFSR și Comisariatele de Interne ale republicilor autonome, astfel că examinarea dosarelor referitoare la cultele religioase au fost puse tot pe seama Comisiei pentru culte pe lângă Prezidiul VȚIK, iar pe loc, pe seama prezidiului ȚIK al republicilor unionale, comitetelor executive și sovietelor (Кочетова 2011, 155-169).

Statutul de funcționare a Comisiei în calitate de organ al Prezidiului VȚIK „în funcțiile căruia intra conducerea și supravegherea implementării corecte în viață a politicii partidului și guvernului în domeniul aplicării legislației cultelor...”, a fost adoptat în 1931 (Постановление 1931, 248-249). Tot atunci au fost determinate și sarcinile puse pe seama Comisiei, printre care „elaborarea și examinarea preliminară a proiectelor actelor legislative și hotărârilor în probleme din domeniul cultelor religioase” (Постановление 1931, 248).

În activitatea legislativă a Comisiei se evidențiază trei feluri de acte normativ-juridice: hotărâri, circulare și instrucțiuni. Acestea la rândul lor au stat la baza altor acte normative emise de ȚIK al URSS în domeniul religiilor.

Eforturile Comisiei de a conlucra și a se apropia de Comitete Executive ale republicilor unionale în vederea elaborării unor poziții comune în domeniul religiilor nu s-a soldat cu rezultatele așteptate (Советов 2007, 406-407). Din aceste motive Comisia de mai multe ori s-a adresat în Prezidiul ȚIK al URSS cu propunerea de accelerare pentru editarea legislației sovietice unionale despre culte, să fie elaborată o instrucțiune referitor la utilizarea caselor de rugăciune și toate acestea să fie publicate într-un buletin special (Кочетова 2011, 156). Pentru a urgenta apariția acestui buletin, Comisia în ședința din 28 ianuarie 1936 chiar a sistat examinarea unor dosare trimise din RSS Ucraineană și RSS Bielorusă ce țineau de închiderea caselor de rugăciune, până la adoptarea legislației unionale despre culte și a Statutului Comisiei unionale (Кочетова 2011, 159).

Însă partidul avea alt punct de vedere. În timp ce Comisia pleda pentru elaborarea unei legislații unionale despre culte, activul de partid insis-

¹⁹AOSPRM, F. 49, inv.1, d. 1303, f. 1.

ta „asupra necesității lichidării totale a legislației despre culte” (Советов 2007, 410), inclusiv a hotărârii ВТІК și Consiliului Comisarilor Poporului din RSFSR „Despre organizațiile religioase” din 1929. În zadar Krasikov se pronunța împotriva opiniei că „cu religia s-a sfârșit, că de religie se țin doar moșnegii și bătrânele”, în zadar pleda pentru elaborarea legislației unionale despre culte și perfecționarea celei republicane, pentru că la 16 aprilie 1938 prin hotărârea Sovietului Suprem al URSS, Comisia pentru afacerile cultelor pe de lângă Prezidiul ТІК al URSS a fost desființată (Кочетова 2011, 155-160).

Din acel moment de problemele religiilor era preocupat departamentul 13 al NKVD, care se ghida în activitatea de apreciere a politicii oficiale a organizațiilor religioase de ideea că acestea sunt dușmani ai socialismului și sistemului sovietic, iar clerul este o forță contrarevoluționară vădită sau camuflată.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, politica față de organizațiile religioase s-a schimbat radical. Situația internă și externă a obligat guvernul să inițieze un dialog în primul rând cu Biserica Ortodoxă Rusă. Urma să se înființeze un organism prin care conducerea țării ar putea să realizeze politica religioasă.

Normalizarea relațiilor Stat-Biserică apare pe agenda zilei odată cu începutul războiului, când s-a ajuns la ideea de a forma o instituție specială abilitată să țină legătura între stat și Patriarhia Moscovei. O astfel de organizație devine Consiliul pentru problemele Bisericii Ruse, înființat prin hotărârea Consiliului Comisarilor Poporului în august 1943 (denumirea completă a instituției era – Consiliul pentru Problemele Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă Consiliul Comisarilor Poporului). Prin aceeași hotărâre, în fruntea Consiliului este numit G. Karpov, școlit în cadrul serviciilor speciale.

Din cele relatate mai sus am putea trage unele concluzii.

În perioada interbelică în URSS existau trei grupe de instanțe preocupate de activitatea cultelor:

Prima grupă era constituită din instanțele preocupate de partea tehnică a realizării legislației sovietice despre culte; aceste instanțe erau împuternicite să înregistreze sau să scoată de la înregistrare comunitățile religioase, să dea în folosință cultelor case de rugăciune, biserici și alte edificii, sau să rezilieze contractele de dare în folosință a acestora (departamentele cultelor pe lângă organele executive republicane, regionale sau raionale);

Grupa a doua o constituiau instituțiile care elaboreau politica religioasă a statului, examinau actele legislative care urmau să fie adoptate de instanțele legislative, dictau organelor executive anumite hotărâri referitor la înregistrarea sau lichidarea comunităților religioase (Comisia interdepartamentală de pe lângă Comisariatul Justiției (1918); Departamentul VIII al Comisariatului Justiției (1918-1922); Comisia Antireligioasă (1922-1929);

A treia grupă de instanțe dețineau ambele prerogative: înregistrau și scoteau de la înregistrare organizațiile religioase, adoptau acte legislative cu privire la activitatea cultelor (Comisia pentru afacerile cultelor pe lângă Prezidiul ВТІК al RSFSR (1929-1934) și alta care purta același nume, doar că funcționa pe lângă Prezidiul ТІК al URSS (1934-1938); Consiliile Comisarilor Poporului: unionale și republicane, Sovietele Supreme: unionale și republicane (1938-1943).

După cum vedem, în perioada interbelică în URSS era o mare diversitate în ceea ce privește instanțele care implementau politicile religioase ale statului, ceea ce conducea la abuzuri față de culte. Abia în anul 1943 s-a încercat unificarea instanțelor responsabile pentru relațiile dintre stat și culte, când a fost creat Consiliul pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Consiliul Comisarilor Poporului din URSS și în 1944 Consiliul pentru problemele cultelor religioase pe lângă Consiliul Comisarilor Poporului din URSS.

Bibliografie

- Алексеев 1991:** В.А. Алексеев, Иллюзии и догмы (Москва 1991).
Алексеев 1992: В.А. Алексеев, «Штурм небес» отменяется? Критические очерки по истории борьбы с религией в СССР (Москва 1992).
Антес 2001: П. Антес, Религии современности. История и вера (Москва 2001).
Архивы 1997: Архивы Кремля. Политбюро и Церковь. 1922-1925 гг., книга 1 (Новосибирск 1997).

- Бордюгов, Козлов 1988:** Г. Бордюгов, В. Козлов, Трагедия чрезвычайщины. В: Литературная газета, 12 октября 1988.
- Бошко 1917:** В. Бошко, Отделение церкви от государства (Киев 1917).
- Буров 1918:** Я. Буров, Что означает закон о свободе совести и отделении церкви от государства? (Подробное, постатейное рассмотрение декрета о свободе совести с приложением самого декрета). Изд. 2-ое (Москва 1918).
- Васильева 1993:** О.Ю. Васильева, Русская Православная Церковь и советская власть в 1917-1927 годах. Вопросы истории 8, 1993, 40-50.
- Васильева, Горинов 1993:** О.Ю. Васильева, М.М. Горинов, «Не стесняясь никакими средствами». Материалы Комиссии ЦК РКП (б) по вопросам отделения церкви от государства. Октябрь—декабрь 1922 г. Исторический архив 2, 1993, 76-89.
- Виноградская, Рогожин 1980:** С. Виноградская, А. Рогожин, Всеукраинский Центральный Исполнительный комитет в первые годы советской власти (1917-1920 гг.) (Харьков 1980).
- Гидулянов 1926:** П. Гидулянов, Отделение церкви от государства в СССР. Полный сборник декретов, ведомственных распоряжений и определений Верховного суда РСФСР и вторых советских республик: УССР, БССР, ЗСФСР, Узбекской и Туркменской ССР (Москва 1926).
- Декрет 2003:** Декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» 22 січня 1919 р. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ, 2 (21) 2003, 49-50.
- Дьяконов 1926:** Л.П. Дьяконов, Советские законы о церкви (Ленинград 1926).
- Жарков, Ливцов, Лепилин 2007:** М.А. Жарков, В.А. Ливцов, А.В. Лепилин, История Орловской епархии (Орел 2007).
- Железногорский 1925:** Г. Железногорский, Советская власть и церковь (Харьков 1925).
- Известия 1990:** Известия ЦК КПСС, №4, 1990, 197.
- Кашеваров 2005:** А.Н. Кашеваров, Православная Российская Церковь и Советское государство (1917-1922). Материалы по истории Церкви, кн. 35 (Москва 2005).
- Конституция 1920:** Конституция Украинской Социалистической Советской Республики. Утв. Всеукраинским съездом Советов на заседании 10 марта 1919 года и принятая в окончательной редакции Центральным Исполнительным Комитетом на заседании 14 марта 1919 г. (Харьков 1920).
- Кочетова 2011:** А.С. Кочетова, Роль Комиссии по вопросам религиозных культов при Президиуме (ВЦИК) ЦИК СССР в разработке религиозного законодательства 1930-х гг. Молодой ученый 9, 2011, 155-160.
- Красиков 1967:** Н. Красиков, Ленинский декрет об отделении церкви от государства и его международное значение (Ленинград 1967).
- Крапивин 1999:** М.Ю. Крапивин, Религиозный фактор в социально-политической жизни советского общества (окт. 1917-го - конец 1920-х годов): Дис. ... доктора ист. наук (Санкт-Петербург 1999).
- Кривова 1997:** Н.А. Кривова, Власть и Церковь в 1922-1925 гг. Политбюро и ГПУ в борьбе за церковные ценности и политическое подчинение духовенства (Москва 1997).
- Ленин 1970:** В.И. Ленин, Полное собрание сочинений. Издание 5-е, том. 45 (Москва 1970).
- Любинский, Гольберт 1926:** Ю. Любинский, К. Гольберт, Видокремлення церкви от государства и школы от церкви. Сборник декретов, инструкций и обижников УССР и СССР, с объяснением подотдела культов при НКВС УССР (Харьков 1926).
- Медведев 1997:** Н.В. Медведев, Государство и церковь в России (1924-1934 гг.): Дис. ... кандидат исторических наук (Москва 1997), 83-121.
- Носова 2009: Е.Б. Носова, Деятельность Совета по делам религиозных культов. В: Вестник Кыргызско-Российского славянского университета, том 9, №5 (Бишкек 2009), 113.
- Одинцов 1991:** М.И. Одинцов, Государство и церковь (История взаимоотношений. 1917-1938 гг.) (Москва 1991), 37-63.
- Одинцов 1994:** М. И. Одинцов, Государство и церковь в России. XX век. (Москва 1994).
- Петров 2004:** С.Г. Петров, Документы делопроизводства Политбюро ЦК РКП(б) как источник по истории Русской Церкви (1921-1925 гг.) (Москва 2004).
- Постановление 1931:** Постановление Президиума ВЦИК РСФСР «Об утверждении Положения о Постоянной центральной и местных комиссиях по рассмотрению религиозных вопросов» от 30 мая 1931 г. В: Собрание узаконений и распоряжений, №27 (Москва 1931), 248-249.
- Постановление 1996:** Постановление ВЦИК и СНК РСФСР «О религиозных культах» от 8 апреля 1929 г. В сб.: (Ред. О.Ю. Васильева) Русская православная церковь и коммунистическое государство. 1917-1941. Документы и фотоматериалы (Москва: Библейско-Богословский институт Св. Апостола 1996), 250-261.

- Приказчикова 2009:** О.Б. Приказчикова, Деятельность Постоянной центральной комиссии по вопросам культив (1929-1938). В: Вестник православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета: История. История Русской Православной Церкви, вып. II, 2(31), 2009, 41-76.
- Савельев 1991:** С.Н. Савельев, Протоколы антирелигиозных мудрецов. В сб.: Религия и свободомыслие в культурно-историческом процессе (Ленинград 1991), 143-155.
- Савельев 1991:** С.Н. Савельев, Бог и комиссары. Социологические исследования 12, 1991, 35-44.
- Савельев 1993:** С.Н. Савельев, Бог и комиссары (К истории Комиссии по отделению церкви от государства при ЦК РКП(б) — Антирелигиозной комиссии). В сб.: Религия и демократия (Москва 1993), 164-216.
- Силантьев 1998:** В. Силантьев, Большевики и Православная церковь в Украине в 20-е гг. (Харьков 1998).
- Советов 2007:** М.И. Советов, Советское законодательство о религиозных культах в 20-30-х гг. XX в.: содержание и практика реализации, споры и дискуссии о реформировании его правовой базы. В сб.: Свобода совести: исторический и современный аспекты, вып. 4. Сборник статей (Москва 2007), 382-410.
- Сосковец 2008:** Л.И. Сосковец, Советы по делам религий как проводники государственной политики в отношении церкви. В сб.: Известия Томского политехнического университета, т. 312, №6 (Томск 2008), 162-163.
- Сталин 1949:** И.В. Сталин, Собрание сочинений, том. 11 (Москва 1949).
- Сухоплюев 1929:** И. Сухоплюев, Видокремления церкви от государства. Сборник законоположений СССР и УССР, инструкций, обижников и объяснений НКВС УССР (Харьков 1929).
- Фабинский 2008:** М. Фабинский, Приказано ликвидировать! НГ-Религии 4.06, 2008, 4-6.
- Фиолетов 1924:** Н. Фиолетов, Церковь и государство по советскому праву (Обзор и комментарий законодательства по вопросам отношения церкви и государства за 1923 и 1924 г.) (Москва-Саратов 1924).
- Церковь 1922:** Церковь и государство. Сборник постановлений и циркуляров по отделению церкви от государства; отчетов и разъяснений Ликвидационного Отдела НКЮ (Харьков 1922).
- Шкаровский 1995:** М.В. Шкаровский, Петербургская епархия в годы гонений и утрат 1917-1945 (Санкт-Петербург 1995).
- Шкурин 2005:** А.В. Шкурин, Антирелигиозная комиссия при ЦК РКП(б) ВКП(б) и ее деятельность по реализации политики Политбюро по отношению к Русской Православной Церкви в 1922-1929 гг. Автореферат дис. ... кандидат исторических наук (Москва 2005). <http://www.dissercat.com/content/anti-religioznaya-komissiya-pri-tsk-rkpb-vkpb-i-ee-deyatelnost-po-realizatsii-politiki-politb>
- Ярославский 1933:** Ем. Ярославский, Против религии и церкви (Москва 1933).

The Soviet state bodies, aimed to address the problems of religious denominations in the interwar period (1918-1940)

Abstract

This article is dedicated to the government bodies authorized to implement the religious policy of the Soviet state in the interwar period.

In the interwar period in the USSR, there were three groups of authorities responsible for overseeing the activities of religious denominations.

The first group consisted of bodies concerned with technical implementation of the Soviet legislation on religious cults. They were authorized to register or remove the registration of religious communities, to transmit the building and other structures in the use of religious communities (republican Departments of Cults, provincial or regional executive bodies).

The second group consisted of the institutions that determined the religious policy of the state, considered relevant legislation and resolved questions regarding the registration and liquidation of religious communities (Interdepartmental Commission at the Commissariat of Justice (1918), the 8th Division of the Commissariat of Justice (1918-1922), Antireligious Commission (1922-1929)).

The third group included the bodies which had the prerogatives of both of the above groups: registration or de-registration of religious communities, harmonization of legislation concerning religious cults (the Commission for Religious Affairs of the Presidium of the Central Executive Committee of the RSFSR (1929-1934) and the other one, under the same name, which operated under the Presidium of the USSR Central Committee (1934-1938), the Councils of People's Commissars (all-union and republican), and the Supreme Soviets (all-union and republican) (1938-1943)).

In the interwar period in the USSR, there were many bodies responsible for the development and implementation of the religious policy of the state, which led to all sorts of violations and abuses.

Attempt to unify the bodies responsible for the relationship between the state and religious groups was made in 1943, when the Council for Russian Orthodox Church at the Councils of People's Commissars of the USSR was established, and in 1944, when the Council for Religious Denominations, also at the Councils of People's Commissars of the USSR, was formed.

Органы советского государства, занимавшиеся решением проблем религиозных конфессий в межвоенный период (1918-1940 гг.)

Резюме

Эта статья посвящена государственным органам, проводившим в жизнь религиозную политику советского государства в межвоенный период.

В межвоенный период в СССР существовали три группы органов, наблюдающих за деятельностью религиозных конфессий.

В первую группу входили органы, занимавшиеся техническим претворением в жизнь советского законодательства о религиозных культах. Они были уполномочены регистрировать или снимать с регистрации религиозные общины, передавать в пользование религиозных общин здания и прочие сооружения (республиканские Отделы культов, областные или районные исполнительные органы).

Вторую группу составляли учреждения, определявшие религиозную политику государства, рассматривавшие законодательные акты, которые должны были быть приняты законодательными органами, и решавшие вопросы относительно регистрации и ликвидации религиозных общин (Межведомственная комиссия при Комиссариате юстиции (1918 г.), 8-й Отдел Комиссариата юстиции (1918-1922 гг.), Антирелигиозная комиссия (1922-1929 гг.).

Третья группа включала в себя органы, имевшие прерогативы обеих вышеуказанных групп: регистрации или снятия с регистрации религиозных общин, унификации законодательных актов, касавшихся религиозных культов (Комиссия по религиозным делам при Президиуме ВЦИК РСФСР (1929-1934 гг.) и другая, под тем же названием, действовавшая при Президиуме ЦИК СССР (1934-1938 гг.), Советы Народных Комиссаров (союзный и республиканские), а также Верховные Советы (союзный и республиканские) (1938-1943 гг.)).

В межвоенный период в СССР существовало множество органов, отвечавших за разработку и претворение в жизнь религиозной политики государства, что приводило к всевозможным нарушениям и злоупотреблениям.

Попытка унифицировать инстанции, отвечающие за отношения между государством и религиозными конфессиями, была предпринята в 1943 году, когда был создан Совет по проблемам русской православной церкви при Совнаркоме СССР, и в 1944 году, когда был образован Совет по проблемам религиозных конфессий, также при Совнаркоме СССР.

06.03.2014

Dr. Nicolae Fuștei, Institutul de Istorie al AȘM, str. 31 August 1989, 82, MD-2012, Chișinău, Republica Moldova, e-mail: fustei_nicolae@yahoo.com

